

Oszmán történeti kutatások széles perspektívákban

Beszélgetés Feridun M. Emecennel

Feridun Emecen 1958-ban született az észak-kelet-anatóliai, Fekete-tenger melletti Giresun tartományban, itt kezdte általános iskolai tanulmányait, de a gimnáziumot Samsun-Çarşamba tartományban fejezte be. 1975–1979 között az Isztambuli Egyetem Bölcsészettudományi Karának történelem szakán tanult, 1979-ben diplomázott, majd ugyanitt kezdte el doktori tanulmányait. 1985-ben védte meg 16. yüzyılda Manisa ve yöresinin sosyal ve ekonomik tarihi című doktori értekezését, ami 1989-ben nyomtatásban is megjelent. 1989-től 1995-ig az Isztambuli Egyetem Bölcsészettudományi Karának docenseként, majd 1995–2000 között dékánhelyetteseként tevékenykedett, 2012-től professzor. Jelenleg az İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi professzora és dékánja. 1995-től a Török Történeti Társaság (Türk Tarih Kurumu), 2012 óta pedig a Török Tudományos Akadémia tagja. Kutatási területe az oszmán történelem időszaka, azon belül is elsősorban a klasszikus oszmán kor.

Elsősőr a családról, tanulmányaidról és a későbbi életedet meghatározó élményeidről kérdeznék.

Giresun tartomány partmenti kisvárosában, Bulancakban születtem 1958. január 20-án. Ősi török családból származom, amely az 1800-as években vándorolt el a Trabzon és Giresun tartományok határához közel fekvő Eynesil vidékéről, és telepedett le a Bulancakhoz tartozó Pazarsuyu faluban.

A családom igazi kereskedőfamíliának számított, mogyoró és egyéb más mezőgazdasági termékek adásvételével foglalkozott. Nagypám kijárta az általános iskolát, édesapám pedig a középiskolát is elvégezte, így ők a kisvárosi viszonyokhoz képest intellektuálisan meglehetősen magas szinten álltak. Én is nagyon szerettem tanulni, öt és fél évesen már iskolába jártam. Édesapám halálát követően – a megváltozott körülmények miatt – átköltöztünk édesanyám szülőföldjére, Samsun-Çarşambába, a gimnáziumot már itt fejeztem be, még hozzá évfolyamelsőként.

Ezután Isztambulban akartam folytatni tanulmányaimat, mivel éltek ott rokonaink, de nem tudtam eldönteni, hogy milyen irányba induljak el. Végül, az általános egyetemi felvételi vizsgákat követően az általam megjelölt helyek közül az Isztambuli Egyetem történelem szakára nyertem felvételt. Az egyetemről nem tudtam semmit. De a bölcsészkar az egyetemi éveim idején (1975–1979) egy jól körülhatárolható küldetésstudattal felvértezett és tudományos viszonylatban is egyértelműen nagy súlyú oktatási intézmény volt.

Milyen volt az egyetem, hogyan kezdődött a pályafutásod?

Amikor első évfolyamos hallgatóként találkoztam az oszmán nyelvvel, az az életről vallott felfogásomat is alapjaiban megváltoztatta, kulturális értelemben a múltból jövő életteli hangot jelentette számomra, melynek révén meglehetősen átförmálódott az egész gondolatvilágom.

Az egyetemen az első évben mindenki azonos tantárgyakat tanult, a második évben már specializálódnunk kellett, én pedig a klasszikus oszmán történelem iránti érdeklődésem miatt az újkort választottam. Ekkor még egyáltalán nem gondoltam arra, hogy kutató leszek, ugyanis abban az időben kevés státusz volt az egyetemen. Aztán 19 évesen, 1978 júniusában mégis megnyílt előttem a tudományos pályára vezető út. Harmadik évfolyamos voltam, amikor Münir Aktepe felfigyelt rám a szemináriumán. Ő akkor a bölcsészkaron alapított Történeti Kutatóintézet igazgatója is volt, ahol megüresedett egy könyvtárosi hely, amelyet nekem ajánlott fel. 1981-ben aztán újra csak nagy nehézségek árán jutottam el a tanársegédségre, közben 1979-ben diplomáztam, majd pedig jelentkeztem doktori képzésre.

Miközben tanársegéd lettél, miként alakultak doktori tanulmányaid?

Amikor elkezdtem a doktori képzést, természetesen a témaválasztás volt a legfontosabb dolog számomra. Leginkább az ekkor népszerűnek számító oszmán társadalomtörténet fogott meg, azon belül is az lakosság- és adóösszeírások, melyekkel akkoriban keveset foglalkoztak. Először a szülőföldemre akartam koncentrálni, de a források elégtelensége miatt beláttam, hogy a rendelkezésre álló adatokból nem lehet átfogó elemzést készíteni. Münir bej erre azt mondta: „Ha gondolod, foglalkozz Manisával, az a trónörökösök egyik szandzsákja volt, talán ki tudsz hozni belőle valami érdekeset”. Ezután már csak azt kellett kitalálnom, hogy milyen módon lehet ezt a témát feldolgozni.

Akár településtörténet is lehetett volna belőle. Manisa a trónörökösök székhelye is volt, így rájuk, de akár a városra vagy a szandzsákra vonatkozóan is több téma áll rendelkezésre.

Természetesen sok szempontból meg lehetett volna közelíteni a témát, de döntenem kellett, és én a saját addigi tapasztalataim alapján a várost és annak háttérét választottam. A feldolgozás módján azonban sokat kellett törnöm a fejemet, mivel akkoriban még nem voltak olyan munkák, amelyek mintaként szolgálhattak volna. Végül Manisa sajátosság helyzetére koncentrálni a magam útján indultam el – persze más szerzőktől is ihletet merítve, Nejat Göyünc és İsmet Miroğlu munkáit például összegezgethethetőnek tartottam a témámmal.

Tehát magam alakítottam ki a kutatás kereteit és módszertanát, amelyek mentén haladtam. De, hogy ma is így csinálnám-e, azt nem tudom megmondani. Tulajdonképpen az összeírások adatai alapján mentem előre, de különböző más forrásokat – mint például nyilvántartásokat, parancsokat vagy alapítványi iratokat – is sokoldalúan tudtam hasznosítani. Disszertációm a bizottság 1985-ben nagy meglepetéssel fogadta el, a munkám 1989-ben könyv formában is megjelent, s a későbbiekben ez szolgált mintául a hasonló témában született művek számára.

A doktori fokozat megszerzését követően különféle kutatási projektekkel foglalkoztam. Már korábban is publikáltam, megjelent néhány cikkem a *Tarih Dergisi*-ben, illetve a *Tarih Enstitüsü Dergisi*-ben. Így kerültem be a tudományos életbe. A védés után aztán ismét csak többször maradtam magamra, mint egy magányosan növekvő fa. Azonban ha már példamutatásról is beszélünk, meg kell említenem egy fontos ténytet: a doktori dolgozatomat még Münir bej irányítása alatt kezdtem el, de miután ő nyugdíjba vonult, tanszékvezetőnkkel, Şahabettin Tekindağ-val folytattam a munkát, az ő halálát követően pedig Bekir Kütükoğluhoz kerültem, s végül vele fejeztem be a disszertációm. Vele aztán éveken keresztül – a haláláig – munkatársként dolgoztunk együtt, csak úgy szívtam magamba a tudást mellette, ma is mindig nagy hálával gondolok rá. Sok éven keresztül dolgoztam az Isztambuli Egyetem Történelem Tanszékén, és közben tudományos fokozatokat szereztem.

Térjünk vissza Manisához! Egy kicsit beszéljünk az ottani zsidókkal kapcsolatos kutatásokról, amely Törökországban egyáltalán nem tartozik a feldolgozott témák közé.

Idővel a manisai jogi nyilvántartásokban felfedeztem egy érdekes dolgot. Egy lakos panaszt nyújtott be arra vonatkozóan, hogy az általa lakott területben egy zsidó csoport házat akart venni és közösséget készült alapítani. A kádi vizsgálatot rendelt el az ügyben, melynek során listát készítettek arról, hogy az adott pillanatig mennyi zsidó élt Manisában, illetve, hogy kinek a házát vették meg és mikor.

E dokumentum alapján megállapítottam, hogy az első zsidó betelepülők az 1500-as évek körül csoportosan érkeztek Manisába. Miután folyamatosan jöttek a Spanyolországból elüldözött zsidók, azok egy része Nyugat-Anatólia városaiban, köztük Manisában talált új otthonra. Az általam korábban használt, az 1530-as évekre vonatkozó összeírások is már kimutatták, hogy éltek zsidók Manisában, de ezen forrás alapján meg tudtam állapítani jövetelük és letelepedésük pontos idejét is.

Az oszmán szultánokról is készítettél egy munkát, Szelim szultánról szóló könyved kétszer is megjelent, sőt már elkészült egy átdolgozott kiadása is a munkának. Közben munkásságodban a magyarok is feltűntek, magyar kapcsolataid, magyar témájú írásaid is vannak. Mesélnél ezekről egy kicsit?

Először a magyar témát érinteném: az oszmán–magyar kapcsolatok iránt való érdeklődésem először tanársegédi éveimben egy megrendelésre készült, Szülejmán szultán életéről szóló könyvvel kezdődött. Ez a projekt ugyan félbemaradt, de később, 1989-ben egy nagyobb cikkben megírtam kutatásaim eredményét. Közben a levéltárban megismerkedtem Ágoston Gáborral, Dávid Gézával, Fodor Pállal és Hóvári Jánossal, akikkel baráti viszonyba kerültem. Egy kis idő múlva, 1994-ben pedig már a tizenöt éves háború 400. évfordulójára rendezett konferencián az oszmánok 1598. évi váradi hadjáratának megszervezéséről és céljairól tartottam előadást. Ezt a 16. századi oszmán–magyar kapcsolatok témájában további írások követték, így még jobban elmélyülhettem a témában. Úgy látom, hogy az oszmánok Közép-Európára irányuló politikai szándékaira vonatkozóan eltérő megközelítések léteznek, viták folynak róla. Én a cikkeimben azt kívántam hangsúlyozni, hogy a célok és a bekövetkezett események közé nem mindig lehet egyenes vonalat húzni. Legutóbb Szülejmán haláláról és szigetvári türbéjéről írtam, ahol ismételten kiemeltem ezen gondolataimat, ahogyan a 2016-os pécsi konferencián is.

Áttérve a másik témára: Szelim kora tulajdonképpen beleesik fő kutatási témámba. Szelimről már készültek munkák, de azok meglehetősen hiányosak, ráadásul céljuk szerint is megoszlanak: egy részük vitéz hősként, más részük befektítve jeleníti meg az uralkodót. Emiatt szükségesnek tartottam, hogy tudományos szempontból is komoly elemzés alá vegyem a korszakot, és így született meg ez a monográfia. Ebben sokat vitatott érzékeny témák – mint például a kalifátus kérdése, a siiták lemészárlása vagy az arab hatások – mentén mutattam be, hogy ténylegesen mit is mondanak a források, és a realitások talaján maradván hogyan lehet azokat értékelni. Arra törekedtem, hogy megállapításaim révén minden úton-módon valódi szultánportré rajzolódjon ki. A könyvet a tudományos világ pozitívan fogadta, de néhány, a történelemre a mai idők ideológiai szempontjai szerint tekintő személy megjegyezte, hogy munkám Törökország jelen politikai berendezkedésével egybevágóan konzervatív hangvételben és Szelim szultán tisztára mosásának szándékával íródott. Valójában nem volt ilyen célom, amit a könyv előszavában is megemlítettem, és aki elolvassa, az ezt észre is veheti.

Ez valóban így van. Könyvednek a korszak politikai keretein belül van egy nagyon fontos új meglátása. A szafavida és az oszmán állam között volt egy ütközőövezet, Anatólia közép- és keleti része, ahol mindkét hatalom befolyása érvényesült. Meglátásod szerint vajon az így kialakult politikai feszültség volt az oka annak, hogy az oszmán uralkodóház olyan szilárdan előtérbe helyezte a szunnita irányzatot?

Igen, így gondolom. Az oszmánok Ismail sah színrelépésével és államának létrehozásával magukat mind vallásilag, mind politikailag fenyegetve érezték, amire alternatív válaszként egy másfajta állammodell kialakításán gondolkodtak. Ebből következett egyrészt, hogy katonai küzdelmekbe fogtak, másrészt, hogy megtették a kezdő lépéseket az állam vallási alapjainak egyértelmű meghatározására is. A szafavidáknak a Sia radikális irányába eltolódott nézeteivel szemben egy szilárd szunnita felfogásra helyezték az alapokat. Szülejmán szultán idején fennen hirdették, hogy tényleges értelmet adnak a kalifátusnak, és magukat a muszlim világ egyetlen védelmezőjeként állították be. Ezt globális szemlélettel társították, és igyekeztek szorosán kötni magukat a szunnita irányzat hanafi ágához, melynek révén olyan ideológiai és vallási keretet alakítottak ki, amihez hozzáigazították az egész állam struktúráját. Azt feltételezem, hogy innentől kezdve az oszmán állam egy olyan korszakába lépett, amikor a struktúrája, szerkezete komoly változásokon ment át. Ezzel a gondolattal persze nem vagyok egyedül, de én csak kicsit jobban meg akartam erősíteni ezt a véleményt, forrásokkal alátámasztani és keretet adni neki.

A strukturális változások a birodalmi gondolkodásmódot is megerősítették. Szülejmán szultán mind a vallási, mind pedig a világi erőt saját személyében próbálta meg egyesíteni. Természetesen az iszlám világ védelmének összekapcsolása a kalifátussal nem azonnal, hanem szép lassan ment végbe, és Szülejmán idejében, az 1550-es években teljesedett ki a legjobban. Ebben olyan tényezők is szerepet játszottak, mint például az ekkor megjelenő világvége-felfogás, a megváltó és a vallásújító várása. Az iszlám világban az 1000. év eljövetele a világvége-várákozások felerősödését eredményezte, és minden együtt volt: az apokaliptikus elképzelések, a szellemvilág és Szülejmánnak mint az állam–örökkévalóság–idő utolsó szultánjaként való értékelése. Mindez 1000-ig tartott, aztán vége lett az évnak, és mindenki látta, hogy nem történt semmi, amit aztán elkezdtek úgy értelmezni, mint egy új kor kezdetét.

Mindezek mellett az oszmánok korai történetével is foglalkoztál.

Igen, az oszmánok korai története is hozzátartozik a kutatási területemhez, elég sok időt töltöttem el az Oszmán Birodalom létrejöttének kérdésével is. Az oszmánok származása, eredete az utóbbi időben számos vita tárgyát képezi. Kutatásaim kiindulópontja Şinasi Tekinnek a *Tarih ve Toplum*-ban megjelent cikke volt. Ő azt írta, hogy az oszmánok nem voltak hitharcosok, mert nincs rá adat a forrásokban. Ezen nagyon csodálkoztam, mivel nekem pont az ellenkezőjéről volt tudomásom. Ezért aztán írtam egy cikket, amelyben végigvettem, hogy a korszak forrásaiban milyen adatok is találhatóak a kérdésre vonatkozóan, és innentől kezdve foglalkoztam a korai időszak témáival. Azért is, mert a török tudományos életben nem akadt senki sem, aki tisztában lett volna ezekkel a kérdésekkel. Az oszmán állam kialakulásával kapcsolatos cikkeim egy gyűjteményes kötetbe szerkesztve, *İlk Osmanlılar* címmel jelentek meg, ezekben utaltam többek között a szeldzsük és az oszmán krónikák összekapcsolásának szükségességére is.

Röviden értékelnéd az oszmán levéltári forrásokat?

A levéltári kutatások vonatkozásában a következőket mondhatom, amit egyben intelemnek is szánok: a levéltári iratokat már meglehetősen régóta megbízható, változatlan, végleges

dokumentumokként kezelik, ami túlzott tiszteletet alakított ki velük szemben, holott forráskritikával kellene hozzájuk nyúlni. Hosszú éveket eltöltvén a levéltárakban, olyan sok hibát, olyan sok téves értelmezést láttam, hogy elmondani sem tudom. Egy-kettőt külön-külön cikkekben fel is dolgoztam, mint például az összeírásokról szóló írásomban (*Mufassal'dan İcmale*).

A forrásokat nemcsak feldolgoztad, hanem jó néhányukat ki is adtad, mint például İlhan Şahinnal közösen az elsők között jelentetted meg a mühimme-deftereket.

Elengedhetetlen az ilyen kiadványokban megjelentetendő szövegek megfelelő kiválasztása. Ha a szöveg eredetiséget vagy változatosságot tartalmaz, akkor tudományos értelemben is jelentőséggel bír, a kutatói társadalom hasznára válik. Ez az én meggyőződésem. Legutóbb a trónörökösökkel kapcsolatos deftereket adtuk ki, amik mindenképpen ilyen szövegeknek számítanak, ráadásul a bennük található írásművek miatt elolvasásuk sem volt könnyű. Azonban kiadásukkal egy új felfedezésekkel kecsegtető forráskiadási sorozat született meg. Egy másik kiadványom az 1444-ig tartó kircsova-pírlepei összeírások deftere volt. A macedón történelem egyik jelentős személyisége, Marko király nyomait próbáltam meglesni ebben a halála utáni legkorábbi dokumentumban, mivel róla a legendákon kívül semmilyen megbízható történelmi adattal nem rendelkezünk. Ezen kívül Szelim trónörökös (II. Szelim) manisai ideje alatt a dívánja elé kerülő pereket tartalmazó, kazijének nevezett deftert is kiadtam. Ez azért tekinthető fontosnak és alapforrásnak, mert kiderül belőle, hogy milyen ügyek kerültek a trónörökös elé, és azokban milyen döntéseket hozott, miként jelent meg a hatalma az általa irányított területen és milyen kapcsolatot alakított ki a vidékkel.

Szeretném, ha rátérnének az általad kinevelt új generációra.

Szinte természetes, hogy a szakmai életemből nem hiányoztak azok a diákok sem, akik a vezetésemmel írták doktori disszertációjukat vagy a mesterképzésben a diplomamunkájukat. Közöttük vannak olyanok, akik kitűnő munkát adtak ki a kezükből, mint például Özgür Kolçak, aki új megközelítéssel vizsgálta a 17. század második felében az oszmán hadseregben végbemenő átalakulást. Másik kitűnő hallgatóm, Miraç Tosun Trabzon város 17. századi társadalmi életét vizsgálta. És ott vannak azok a korábbi tanítványaim is, akiknek többsége ma már tudományos munkát folytatva egyetemi tanárként dolgozik, mint például Ömer İşbilir, aki az oszmánok keleti hadjáratainak logisztikájával foglalkozott, Fikret Sarıcaoğlu, aki I. Abdülhamid szultán életrajzát írta meg vagy az Isztambuli Egyetem jelenlegi rektora, Mahmut Ak, aki a 16. században keletkezett *Menaazir'ül-Avalim* című munka szövegkiadását készítette el. A mostani tanítványok közül Vural Gençet említeném meg, aki a jelentős oszmán történetíró, Idris-i Bitlisi műveiről és tevékenységéről írt kiváló dolgozatot. Jelenleg is vannak hallgatóim mind a doktori, mind pedig a mesterképzésben, és az alapképzésben is tartok órát.

A tanítványok után ejtsünk szót a tudományos vezetői karrieredről is! Első találkozásunkkor az Isztambuli Egyetem Bölcsészettudományi Karának voltál a dékánhelyettese, meglehetősen fiatalon, ha jól emlékszem, 1994–1995-öt írtunk.

Igen, ez 1995-ben történt. Az akkori dékán tulajdonképpen kényszerhelyzetbe hozott. Mivel korábbi beszélgetéseinkből tudta, hogy semmi kedvem ehhez a pozícióhoz, a megkérdezésem nélkül döntött, és egyszer csak küldött egy iratot a kinevezésemről. Hiába mentem hozzá tiltakozni, nem fogadott el ellenvetést, csupán az írásztalomat mutatta meg.

Így aztán kötelező jelleggel az intézmény ügyeivel is foglalkoznom kellett. Egy nagy állami egyetem rendszere meglehetősen összetett, sok munkát és szervezést követelt az embertől. A jelenlegi helyemen [29 Mayıs Üniversitesi] azonban teljesen más a vezető helyzete, több a munka tudományos oldala, alapítványi egyetem lévén jóval kisebb szervezettel rendelkezünk, nem nehezedik rám akkora nyomás.

A két különböző struktúrájú egyetemről eszembe jutott maga az İSAM. Meglátásom szerint ez az intézet Törökország legfontosabb tudományos intézményének számít. Mesélnél a létrejöttéről és működéséről?

Már korábban felmerült egy új Iszlám Enciklopédia összeállításának gondolata, a régi teljes revíziójával, szócikkei bővítésével, illetve újak megírásával. Ennek megvalósítása 1985-ben kezdődött el, én 1986-ban kerültem be a munkabizottságba. Kezdetben a projekttel a vallással kapcsolatos tudományokra koncentrált, más tudományágakra – mint a történelem, földrajz, művészettörténet stb. – kevesebb hangsúlyt fektettek. Később, az anyaggyűjtés során ez az eltolódás megszűnt, és így óriási volumenűvé vált a vállalkozás. A projekt megvalósítása céljából alapított intézet is folyamatosan növekedett; a szócikkek írásakor szükségesnek vélt könyveket fokozatosan mind beszereztük, ennek eredményeképpen pedig Törökország legnagyobb szakkönyvtára jött létre.

Az egész leginkább İsmail Erünsal érdeme, tulajdonképpen ő az intézet, az Iszlám Kutatási Központ (İslam Araştırma Merkezi, İSAM) igazi alapítója, amely intézmény a különböző tudományterületeken úttörő kutatókat kinevelő, tudományos központtá fejlődött. Ahogy ennek kiegészítéseként könyvtára a tudományos kutatásoknak helyet biztosító nagy centrumként működik. Az intézetet egy alapítvány, a Diyanet Vakfı hozta létre, új egyetem alapítását is tervebe vette, amely végül 2010-ben İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi néven kezdte meg működését. Kezdetben csak a török világból jövő diákok oktatására gondoltak, jelenleg pedig olyan terveink vannak, hogy kisebb számban ugyan, de magas tudományos színvonalon neveljünk ki diákokat, akik majd speciális tudásukkal még jobban tudják támogatni az egész tudósközösséget.

Végül arra lennék kíváncsi, hogy Te, aki több mint tíz éve a török történetírás középpontjában állsz, miként látod, hogyan fejlődött a törökországi történetírás az utóbbi időben.

Van fejlődés, jó trendeket látok, jobban elkötelezett, jobban képzett és a tudásukat folyamatosan fejlesztő, fiatal tudósok jelentek meg a színen. Azaz úgy gondolom, hogy a török történetírás a korábbiakhoz képest sokkal termékenyebb jövő elé néz. Mind empirikus, mind teoretikus szinten érdekes munkák születtek. Azonban az egyik nagy problémánk az, hogy török történetészként az általunk írtakat nem tudjuk átadni, bemutatni a külvilág számára. Fontos lenne ezeket olyan hozzáállással megírni, hogy az hozzátegyen valamit az egyetemes történelemhez is. Az oszmán történelem ugyanis nemcsak a török, hanem az európai és a világ történelméhez számára is olyan széles területet kínál, amelyből érdekes adalékokat nyerhetnek.

Mivel még mindig jelentős adathiánnyal küszködünk, még mindig elsősorban nagy adatgyűjtésre van szükség, az oszmán kori történeti kutatások terén még sok teendőnk van. Ezt az érintetlen területet a Törökországon kívüli kutatók is felfedezték, Japántól Amerikáig globális érdeklődés mutatkozott iránta, amely mostanára némileg megcsappant. Még jobban fel kell keltenünk a nyugati és a keleti világ érdeklődését, és akkor lehetőségünk nyílik arra, hogy az eddig megismert történelmünket teljesen más formában, más szemszögből újraírjuk.

Az oszmán történelem szélesebb körben való megismerése az európai, indiai és távolkeleti történelembe való beleillesztésével egy új történelmi felfogást alakíthat ki. Ezt mindenképpen szükségesnek tartom ahhoz, hogy jobban megértsük egymást, és hogy az új értelmezésekkel egy új világ kapuját is megnyithassuk.

Ez tökéletes zárszó. Köszönöm az interjút!

Az interjút készítette: PAPP SÁNDOR, fordította: HADNAGY SZABOLCS